

Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna

Vzájemným pohledem

Česko-slovinské a slovinsko-české styky
ve 20. století

V očeh drugega

*Češko-slovenski in slovensko-češki stiki
v 20. stoletju*

Monografie

Monografija

Editorka: Alenka Jensterle-Doležalová

Praha 2011

I Úvod

I.

Ve slavistice a kulturní historii je zkoumání vztahů mezi jednotlivými národy v posledních desetiletích stále oblíbeným tématem. Nové perspektivy v pojmání vzájemných slovanských styků přináší historické, sociologické, kulturologické, jazykovědné a další výzkumy. Zejména v českém prostředí má tato disciplína dlouhou tradici, neboť právě zde vznikala velká díla slavistů Jana Máchala, Franka Wollmana a Karla Krejčího. Rovněž ve Slovinsku jsou srovnávací studie s tímto tématem stále aktuálnější, ačkoliv jsou mladšího data a objevují se teprve v posledních desetiletích. Inspiroval je rovněž vliv francouzské imagologie, která se zabývá pohledem druhého ve vzájemném kulturním působení. Zejména slovinsko-české styky představují ve středoevropském prostoru specifický fenomén a nabízejí badatelům bohatý materiál.

Obraz druhého je vyjádřením setkání dvou kulturních realit. V literárních a kulturních dějinách je nutné znát středoevropský kontext, v němž se odehrávalo kulturní sblížení Čechů a Slovinců. Tím kontextem jsou dějiny idejí, duchovního myšlení i dějiny literární komparatistiky. Výzkumy historiků, literárních historiků, sociologů, antropologů, ... se překrývají. V metodologii zkoumání dějin česko-slovinských vztahů vždy odrážel „duch času“ i ideologie – na příklad v 19. století ideologie slovanské vzájemnosti, rovněž ve 20. století existovala období politického chápání slovinsko-českých vazeb. Perspektiva druhého odhalovala rovněž existenci národních mýtů a kryla se s vývojem národní identity, což při vnímání druhého národa mělo vliv i na vytváření mýtů o vlastním národě.

České prostředí od samého počátku nabízelo slovinskému prostoru vzorce a modely ve všech oblastech života, později byla kulturní výměna rovnocenná. Počátek kulturních styků spadá do 14. století, kdy ve Slovinsku nacházíme vlivy českých sochařských, architektonických a malířských středisek. Čeští mniši zanechali své stopy ve Stičenském rukopise z 15. století. Zvláštní kapitolu představují styky mezi českými intelektuály na konci 18. a na začátku 19. století v období osvícenského elánu a romantického nadšení (na příklad mezi jazykovědci Dobrovským a Kopitarem), v prvním období intelektuální sítě vazeb, kdy byly položeny základy k pozdějším bohatým vzájemným stykům. Čelakovský v *Časopise českého museum* v roce 1832 přeložil čtyři Prešernovy básně, postihl význam *Kranjske čbelice* a jako první správně docenil šíři Prešernovy geniální poetiky. Matija Čop napsal pro Šafaříka v roce 1831

první krátký bio-bibliografický přehled slovinské literatury, který shodou nepříznivých okolností vyšel tiskem až v roce 1864 v knize *Paul Jos. Šafařík's, Geschichte der südslawischen Literatur aus dessen Handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I. Slowenisches und Glagolitisches Schrifttum*. Prag 1864, VIII, 192 s. [Slowenische Literatur, s. 1–149].

V tepu dvou kultur a jejich vzájemném sblížování v minulosti můžeme zdůraznit některá témata. Zvláštní fenomén představuje role českých divadelníků a intelektuálů pro rozvoj slovinského divadla (již od konce 19. století) a slovinské kultury, významný je také počet slovinských studentů na pražské univerzitě koncem 19. a začátkem 20. století a vliv demokratického masarykovství na jejich filozofickou orientaci. Otázka působení slovinských intelektuálů na české univerzitní půdě vyžaduje zvláštní kapitolu: velké dílo vykonali profesori: slavista Matija Murko a psycholog Mihajlo Rostohar, zvláštní význam má i působení Josipa Plečnika v Praze na počátku 20. století.

Slovinsko-české styky skýtají značné možnosti výzkumu, a zvláště když víme, že nejde o styk dvou sousedících kultur. Oba národy vždy sblížoval společný osud utlačovaného lidu v rámci habsburské monarchie, vzájemné politické vazby sílily zejména v druhé polovině 19. století až do první světové války. Právě z tohoto důvodu jsou zvláště cenné historické studie, neboť pohledem druhého osvětlují a přehodnocují rovněž vlastní národní minulost.

Zvláštní oddíl představuje recepce, která se soustřeďovala na literární díla a má počátek v 19. století. I ona prožívala své vzlety a pády, nejnplodnější spolupráce v oblasti kultury se odehrávala v první polovině 20. století, kdy se na obou stranách vyprofilovali dobří překladatelé (velmi významná byla recepce Ivana Cankara v českém prostředí a na druhé straně recepce Haškova Švejka ve Slovinsku), ovšem duchovní sblížování obou národů nebylo nikdy nepřerušeno. Po druhé světové válce s ohledem na nové politické poměry jak v českém tak slovinském prostoru se jen obtížně pokračovalo v literárních a literárněvědných stycích (na rozdíl od bohaté recepce slovinské literatury v rámci jugoslávské tvorby ve třicátých letech v Československu). Recepce byla téměř přerušena pro ideologické neshody, když se poměry v šedesátých letech v Československu uvolnily, recepce krátkodobě posílila. Vzájemná spolupráce se skutečně oživila až po změně politických systémů – po sametové revoluci v Československu a vyhlášení nezávislosti ve Slovinsku.

Vliv na vývoj a zaměření česko-slovinského duchovního rytmu měly jednotlivé osobnosti jako na příklad v českém prostředí v druhé polovině

19. století Čech Jan Lego, od třicátých do sedmdesátých let 20. století Slovinec Oton Berkopec a v druhé polovině 20. století Čech Viktor Kudělka.

Významné jsou zvláštnosti v „pohledu druhého“: slovinská kultura a literatura byla u Čechů vnímána jako součást recepce jihoslovanských národů, což se v 19. století jeví jako odraz Kollárovy ideje slovanské vzájemnosti, ve století 20. také jako politické reality, neboť Slovinsko bylo více než sedmdesát let součástí jugoslávské státotvornosti. Také toto povědomí se částečně změnilo vzhledem k vnějším okolnostem s ohledem na krutou balkánskou apokalypsu v devadesátých letech 20. století, což zároveň znamenalo historické a kulturní přehodnocení místa Slovinců v očích Čechů.

Pohled na literaturu blízkého národa „z jiného úhlu“ je jak symbolický tak reálný a pohybuje se mezi mýtem a realitou. Nové interpretace a dimenze styků boří stereotypy a bezpochyby rozšiřují hranice jedné literatury, jedné kultury, nastolují společný duchovní prostor. Vztah k minulosti je vždy zdrojem inspirace i na vědeckém poli, minulost můžeme chápat jako literární vizi a zdroj informací. Tento pohled změnil a rozšířil také rozvoj slovenistických a bohemistických univerzitních center v Česku a ve Slovinsku. Zejména v poslední době posilují styky mezi slovinskými a českými odborníky, jejich společné projekty se znovu obnovily v nových politických podmínkách a zvláště cíle jsou v 21. století.

Povědomí dlouholeté provázanosti dvou národů můžeme na závěr shrnout myšlenkou českého odborníka a badatele v oblasti česko-polských styků Karla Krejčího, kterou vyslovil v roce 1968 na VI. mezinárodním sjezdu slavistů v Praze v příspěvku *Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Západem*: „...i kdyby bylo lze vyvrátit všechny podklady, o něž se opíralo povědomí příbuznosti, nebo přímo jednoty slovanských národů, nelze tím popřít, že toto povědomí vzniklo, existovalo a silně ovlivnilo evropský vývoj zvláště v XIX. století.“ Parafrazujeme-li tuto ideu, můžeme říci, že právě z pocitu provázanosti a tradice vyrůstají slovinsko-české styky také v 21. století, prudce narůstá také počet překladů na obou stranách a tyto styky vytvářejí společný duchovní prostor. A především toto povědomí vytváří potřebu opětovné reflexe.

V předkládané monografii se odráží skutečnost, že v 21. století počet slovenistů a bohemistů badatelů slovinsko-českých styků roste. Snad můžeme doufat, že zde publikované studie o sblížení a prolínání dvou kultur přispějí k výkladu komparativních dějin středoevropských

kulturních a ideových proudů stejně jako k osvětlení obecného vývoje evropského myšlení.

II.

Před českou i slovinskou kulturní veřejností se dostává kolektivní monografie *Vzájemným pohledem*. Většina příspěvků byla přednesena na mezinárodním slovenistickém kolokviu o česko-slovinských a slovinsko-českých stycích ve 20. století, které se konalo 4.–5. listopadu 2010 v zasedací síni Národní knihovny České republiky v Praze a jehož se účastnila většina českých slovenistů a řada jejich slovinských kolegů, kteří se touto tematikou zabývají. Odborníci své příspěvky pro vědeckou monografii prohloubili a rozpracovali do podoby vědecké studie. Do reprezentativní monografie přispěli vědečtí pracovníci z České republiky, Republiky Slovinsko a Republiky Rakousko. O některé příspěvky jsme nad rámec kolokvia požádali uznávané odborníky, kteří se tématem česko-slovinských styků rovněž zabývají. Slovenistická kolokvia představují již tradiční mezinárodní setkání, která se konají každé dva roky v Praze a zachycují vývoj a výsledky české slovenistiky a slavistiky a se zájmem se jich účastní i zahraniční odborníci. Mezinárodní kolokvium tentokrát navazovalo na předchozí slovenistická setkání v Praze, z nichž jsou již vydány sborníky (o Janu Legovi, Edvardu Kocbekovi a Zofce Kvedrové, počítáme-li tři poslední).

Organizátoři kolokvia, slovenisté z Filozofických fakult v Praze a Brně pocítovali potřebu stanovit pro toto kolokvium a monografii širší záběr, soustředit se v bádání na bohaté oboustranné styky mezi Čechy a Slovinci od začátku 20. století až do současnosti. Pokusili jsme se reflektovat synteticky a metodologicky nově bohaté kulturní styky mezi oběma národy, které představují specifický fenomén ve středoevropském prostoru. Jako velmi nosné se ukázaly zejména dosud ne příliš zpracované úvahy o česko-slovinských stycích v současné době.

Monografie je rozdělena do čtyř tematických okruhů.

V prvním historickém oddíle badatelé osvětlují **kulturu a dějiny česko-slovinských styků ve 20. století**. Ladislav Hladký v příspěvku *Historici a jejich role ve vzájemném česko-slovinském poznávání* hlouběji nahlíží aktuální výzkum a výsledky českých a slovinských historiků za poslední desetiletí. Borut Klamban v příspěvku *Narodni dom v Trstu. Češki kraj spomina?* ozřejmí konkrétní období vývoje slovinsko-českých styků na začátku 20. století v tehdy společném Terstu. Milada K. Nedvědová: *Hudební dialog mezi Čechy a Slovinci: fragment o talentu, povolání a kulturním odkazu* zaplňuje bílá místa v dosud zpracovávaných vztazích

v oblasti vážné hudby. Damjan Prelovšek v příspěvku *Slovensko-čeští odnosi v arhitekturi ob koncu 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja* sleduje stopu, kterou zanechali čeští architekti ve Slovinsku a naopak slovinští v Česku, při této příležitosti připomene úlohu Josipa Plečnika v Praze a jeho podíl na rekonstrukci Pražského hradu. Jan Štemberk statí *Čeští turisté a slovinské hory i pobřeží na počátku 20. století* přibližuje dosud neprobádanou oblast českého turismu ve slovinských krajích. Ondřej Vojtěchovský seznamuje s dosud neznámou oblastí česko-slovinských vztahů: *Slovinci v pražské skupině jugoslávské informbyrovské emigrace*, s obdobím spjatým brzy po druhé světové válce, kdy po roztržce Tita se Stalinem Československo přijalo politické emigranty z Jugoslávie.

Další oddíl tvoří **literárněvědné příspěvky**. Milena Mileva Blažič v příspěvku *Primerjalna analiza slovenskih in čeških ljudskih pravljic* komparativně přistupuje k pohádkám Boženy Němcové a k tématům současných slovinských pohádek. Ivan Dorovský ve studii poeticky nazvané *Šest lásek Viktora I.* představí brněnského literárního vědce, tvůrčího pracovníka a překladatele Viktora Kudělku a zachytí jeho význam pro literární historii, je to právě on, kdo jako první a dosud jediný napsal dějiny slovinské literatury v českém prostředí (1974, 1977) a jako první sestavil samostatný slovník slovinských spisovatelů (1967). Alenka Jensterle-Doležalová v statí „*Podobe iz sanj.*“ *Roman Hanka v luči korespondece med Zofko Kvedrovo in Zdenko Háskovo* se věnuje tvůrčímu přátelství mezi slovinsko-chorvatskou spisovatelkou Zofkou Kvedrovou a její překladatelkou a kritičkou Zdenkou Háskovou. Strukturu a narativní uchopení románu *Hanka* uchopí prostřednictvím jejich vzájemné korespondence. Denis Poniž v příspěvku *Današnja vrednost estetskih sodb o dramskih besedilih slovenskih dramatikov v razpravi F. Wollmana* *Slovinské drama* podrobí kritickému pohledu první dějiny slovinského dramatu, které napsal Čech Frank Wollman (1925, Bratislava) ovšem dlouho nebyly ve Slovinsku objektivně zhodnoceny. Zdůrazňuje jejich aktuálnost a odborné využití i v současnosti. Ivo Pospíšil ve studii *Česko-slovinské projekty z dějin slavistiky a teorie literatury* mapuje bohatou spolupráci slovinských a českých vědců na různých projektech, v různých periodikách a monografických příspěvcích i vědeckých setkáních v posledních letech. Vzájemné ideové obohacování a společné působení některých slovinských a českých vědců představuje fenomén zejména na posledních let.

Následující oddíl příspěvků se soustřeďuje na **překladatelskou tematiku**. Těchto příspěvků je nejvíce, což zprostředkovaně odráží fakt,

že slovinsko-české a česko-slovinské styky jsou za posledních dvacet let mimořádně bohaté a že také nastupuje nová generace překladatelů a teoretiků, kteří tuto situaci analyzují a hodnotí. Josef Kodet v přehledném příspěvku *Recepce slovinské literatury v revue Světová literatura (1956–1996)* systematicky analyzuje význam a místo slovinských překladů v minulosti nejvýznamnějším českém časopisu věnovaném překladům ze světových literatur. Miroslav Kouba přemýšlí o postavení překladů Evalda Flisara v české kultuře a o jeho místě ve slovanském prostoru ve vztahu k jihoslovanským autorům *Evald Flisar v českých zemích. Literární reflexe slovinského postmodernisty*. Aleš Kozár se zamýšlí nad podobným tématem *Překlady ze slovinské literatury posledních dvaceti let v českém kulturním kontextu* ovšem z jiného zorného úhlu, definuje místo překladů a dílo překladatelů ze slovinské literatury v komplikovaných podmínkách změn v české kultuře, zejména zdůrazní úlohu nedávno zesnulého největšího českého překladatele ze slovinské literatury Františka Benharta. Také následující příspěvek Andreje Le-bena *Homoerotične pisave v prevodu: Suzana Tratnik, Brane Mozetič, Zuzana Brabcová* má historicko kulturní kořeny: zpracovává překlady knih ze slovinštiny a češtiny s homosexuální tematikou a zařazuje je do kontextu českého a slovinského prostředí a určuje vzájemné obohacování dvou kultur také v této oblasti. Hana Mžourková zpracovává *Dílo Svetlany Makarovičové v českých překladech*, srovnává různé varianty překladů Svetlany Makarovičové do češtiny (O. F. Bablera a F. Benharta). Radek Novák v referátu *Slovinská dramatika na českých scénách* hodnotí překlady a inscenace slovinského dramatu v českém prostředí během 20. století. Michal Przybylski v příspěvku *Slovinští autoři v českém prostředí. Překlady ze slovinské literatury po roce 1989: stav, proměny a neuralgické body* detailně vysvětlí dynamiku a strukturu překládání slovinských knih v českém prostředí po roce 1989. Jana Šnytová v komparativní jazykové analýze *Expresivita originálu a překladu při překládání slovinské literatury do češtiny* porovnává expresivní výrazy použité ve slovinském originálu románu Mate Dolence *Vampir iz Gorjancev* a v českém překladu Františka Benharta.

Rovněž **jazykovědné příspěvky** mají povahu historického i komparativního pohledu. David Blažek se ve stati *Česko-slovinská lexikografie ve 20. století* zamýšlí nad historickými a současnými slovinsko-českými slovníky. Jasna Honzak Jahič v podobném tématu *Slovensko jezikoslo-vje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja (jezikovna zvrstnost)* nahlédne český vliv na slovinské jazykovědce v konkrétním období. Marko Jesenšek ve studii *Vpliv praškega lingvističnega krožka na razvoj*

slovenskega jezikoslovja hledá v historickém kontextu vlivy pražského strukturalismu na slovinské jazykovědce. V posledním příspěvku *Konfrontace slovinských a českých slovesných vazeb* Alena Šamonilová srovnává podobnosti a odlišnosti českých a slovinských slovesných vazeb.

Kolektivní monografie tak odhalila bohatost vzájemných česko-slovinských vztahů i v současnosti, potvrdila a zároveň nově nahlédla jejich bohatou tradici v minulosti a zachytila uceleněji doposud zkoumané segmenty vazeb. Znalci česko-slovinských vztahů ve 20. století přinesli mimořádně zajímavé a odborně bohaté příspěvky a potvrdili, že i tradiční vazby inspirují k vážnému a korektnímu vědeckému zpracování.

A na závěr bychom rádi jménem přípravného týmu poděkovali všem, kteří se podíleli na přípravě monografie. Za pomoc a podporu děkujeme řediteli Slovanské knihovny PhDr. Lukáši Babkovi. Zvláštní poděkování patří rovněž vedoucím univerzitních slavistických pracovišť v Praze a Brně, docentu PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. a profesoru PhDr. Ivu Pospíšilovi, DrSc., kteří naše úsilí morálně podepřeli. Děkujeme za morální a materiální pomoc Jakobu Štunfovi, prvnímu radovi a zástupci Velvyslanectví Republiky Slovinsko v Praze. Děkujeme i všem, kdo se podíleli na přípravě kolokvia i na realizaci vědecké monografie. Děkujeme za finanční podporu Veřejné agentuře pro knihu Republiky Slovinsko (JAK), bez níž by monografie nevyšla. Zvláštní poděkování patří rovněž oběma recenzentům, profesoru PhDr. Jaroslavu Pánkovi, DrSc. z Prahy a profesoru dr. Andreji Rozmanovi z Lublaně.

Alenka Jensterle-Doležalová